

Rejnuš, Miloš

K interpolaci o rychtáři v Soběslavově privilegiu pro pražské Němce

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1960, vol. 9, iss. C7, pp. [49]-58

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102133>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MILOŠ REJNUŠ

K INTERPOLACI O RYCHTÁŘI V SOBĚSLAVOVĚ PRIVILEGIU PRO PRAŽSKÉ NĚMCE

V pramenném materiálu přemyslovského období je jen málo listin, kterým historická literatura věnovala tolik pozornosti, jako privilegium knížete Soběslava pro pražské Němce z konce 12. století; snad jenom zakládací listina pražského biskupství může se honosit větším zájmem badatelů. Vědecký zájem musela vyvolat už sama skutečnost, že Soběslavova listina je nejstarší úřední dokument, v němž se poměrně plasticky obráží počáteční období městského života v našich zemích. Navíc pak upoutávala tu pozornost forma, v níž se privilegium dochovalo, neboť tato forma nabízí široké pole činnosti diplomacie: Soběslavovo privilegium se totiž dochovalo v pozdní konfirmaci Jana Lucemburského (z roku 1319), obsahující dřívější konfirmace Přemysla II. a Václava I.; poslední zavírá v sobě inzert vlastní listiny Soběslavovy. Tato složitá diplomatická konstrukce má vlastně ještě pokračování, a to v obojím směru: jednak se vlastní Soběslavova listina odvolává už na knížete Vratislava jako skutečného původce výsad, jednak ani Janova konfirmace neexistuje dnes v originále; znění Soběslavova privilegia i texty konfirmací známe pouze ze dvou opisů, z nichž starší pochází z počátku, mladší z poloviny 15. století.⁴

Má-li být nyní stručně vyjádřen názor, k němuž zevrubné bádání o jmenované listině dospělo, lze říci asi tolik, že přes poněkud výlučný ráz, který listina nesporně má, i přes dlouhý časový odstup mezi vznikem nejstaršího dochovaného opisu a vznikem originálu považuje se Soběslavovo privilegium zcela obecně za pravé a ve většině textu neporušené. Jako místa nepůvodní, později interpolovaná uvádí literatura jen články o svobodné volbě rychtáře německými osadníky v pražském podhradí a proklamativní zdůraznění, že Němci jsou lidé svobodní (kromě pozdějších textových oprav terminologických, které na smyslu listiny nic podstatného nemění). Naše úvaha chce se zabývat blíže interpolací první, znějící v latinském kontextu takto: „Presbiterum, quem ipsi [tj. Theutunici] libenter elegerint ad ecclesiam eorum, [ego Sobyzlaus] concedo, et iudicem similiter, et episcopus peticioni eorum nullo modo contradicat“.

První, kdo prohlásil slova „et iudicem similiter“ za pozdější interpolaci, byl J. Čelakovský² — svůj názor vyslovil ovšem jen mimochodem a nikoli s jistotou. K podezření byl veden nelogickou formulací citované věty: zakázat biskupovo vměšování, jak se o tom mluví v privilegiu, bylo možno při ustanovování faráře, ne však při ustanovování rychtáře, který do biskupovy kompetence nikdy nepatřil. Zmínka o rychtáři jeví se tedy Čelakovskému jako neobratná vsuvka, roztrhující od sebe dvě části původního ustanovení o volbě faráře. — Názor

Čelakovského tradoval pak v poznámkovém aparátu svého kodexu G. Friedrich,³ aniž však zaujal vlastní, souhlasící či odporující stanovisko.

S myšlenkou Čelakovského se zato plně ztotožnil akademik V. Vojtíšek, jehož studie o soudu a radě v královských městech českých a další studie, věnovaná speciálně soběslavskému privilegii, formulují poslední, dodnes uznávaný názor na rychtářskou volbu v pražském podhradí a představují zároveň nejdůkladnější rozbor celé otázky.⁴ Vojtíšek mluví o interpolaci s naprostou určitostí a k formálně stylistickému důvodu Čelakovského připojuje ještě další důkaz z oblasti právnické: dokladem toho, že pasus o volbě rychtáře je do textu dodatečně interpolován, není Vojtíškoví jen logická nepřijatelnost stylizace, nýbrž také naprostá anachroničnost výsady — svobodná volba rychtáře byla by na tu dobu něčím neslýchaným, neboť ani města v německé říši tuto výsadu tehdy neměla a česká města dobyla si jí teprve za husitství a jen zcela ojediněle už ve 14. století.⁵ — Vojtíšek se dále pokusil určit interpolaci chronologicky a došel — vzhledem k době, kdy vznikly opisy, jakož i vzhledem k vnitřním poměrům ve městech pražských — k závěru, že vznik interpolace o volbě rychtáře možno klást do počátku 15. století, kdy byl rychtář zbavován vlivu a kdy bylo usilováno o jeho naprosté podřízení městské radě.⁶

Názory Čelakovského a Vojtíškovy nenašly mezi českými historiky odpůrce — ba ani mezi německými badateli neměla v novější době neporušenost Soběslavova privilegia mnoho zastánců;⁷ jako jediného vážného zastávce původnosti článku o volbě rychtáře lze uvést A. Zychu.⁸

Zycha čelí námitce o nelogičnosti stylizace příslušného článku velmi nepřesvědčivě, na vlastní podstatu námitky dokonce vůbec neodpovídá. Předjímaje však pozdější námitku o anachroničnosti, snaží se dokázat, že volba rychtáře⁹ městskou obcí nebyla v dané době výjimkou — odvolává se tu na obdoby z prostředí německého, českého i uherského. Argumentace Zychova trpí však i tu povrchností a nepřesností; na přesvědčivost ztrácí už tím, že ze všech říšských měst dovede uvést jen Freiburg — výjimečný případ je bezpochyby slabou oporou pro analogii — a obdoby z českého prostředí nachází ve dvou listinách ze 13. stol.: v listině pro Uničov z r. 1223 a v listině pro Hodonín z r. 1228, z nichž prvou interpretuje naprosto nesprávně¹⁰ a druhá je zřejmě zpadělána.¹¹

Nejvážnější pozornosti zasluhuje však třetí analogie Zychou uváděná — volba rychtáře městskou obcí ve městech uherského státu. Přes všechny potíže, které vyvstávají badateli v uherských dějinách vinou neutěšeného stavu ediční práce na území historických Uher,¹² přesvědčí už zběžná prohlídka privilegií uherských měst z 13. až 1. poloviny 14. stol. o tom, že volba rychtáře je v těchto městech jevem skutečně zcela pravidelným — do poloviny 14. stol. lze v Uhrách měst se svobodnou volbou rychtáře napočítat okolo padesáti¹³ — a že případy, v nichž je rychtář do města dosazován vnější mocí, jsou stejně výjimečné jako právo volby rychtáře v soudobém českém státě i jinde v okolí. Výsada volit rychtáře je od 13. stol. pro uherská města tak samozřejmá, že se objevuje zcela běžně i v řídece dochovaných listinách pro města poddanská,¹⁴ ba dokonce u těch osad německých kolonistů, které měly spíše ráz vesnický než městský.

Tato skutečnost sama o sobě nedává ovšem ještě za pravdu Zychovu tvrzení o původnosti citovaného článku v Soběslavově privilegii; dříve než by bylo možno uherským materiálem argumentovat, bylo by nutno provést spoje mezi privilegiem pražským a listinami uherských měst.¹⁵ Zycha jistě naznačil správný směr komparatistického studia, když upozornil, že německá městská osídlení na

východě vznikala za stejných či podobných podmínek, totiž na národnostně cizím, kolonizačním území.¹⁶ Zde však teprve začínají otázky nejzávažnější. Lze množstvím listin 13.—14. stol. z prostředí X argumentovat ve prospěch jediné, do značné míry výlučné listiny století 12. z prostředí Y, byť i sousedního? A může tato argumentace platit aspoň za přijatelnou, jestliže se listiny z prostředí Y od současných listin z prostředí X právě v dané otázce výrazně odlišují, konkrétně: jestliže listiny pro města českého státu z 13.—14. stol. kromě zanedbatelných výjimek ponechávají dosazování městských rychtářů plně v rukou zeměpanských, královských?

Tu je v prvé řadě nutno vysvětlit, jakými společenskými předpoklady může být způsobena různost obsazování městských rycht v Uhrách a v Čechách 13. až 14. stol. — zde rozhodnutím panovníkovým, onde volbou měšťanstva.

Všechna nejstarší dochovaná privilegia pro česká města — kromě nejstaršího, o které se právě vede spor — vznikla teprve ve 13. století. V českých dějinách je to období vyznačující se rozhodným upevňováním státní moci, podmíněným objektivními společenskými předpoklady, kterých poslední Přemyslovci dovedli využít. Už od dob Palackého je známo, jaký úkol při posilování centrální vlády připadl v českém státě královským městům.¹⁷ Politika posledních Přemyslovců měla v královských městech jeden ze svých nejpevnějších pilířů a. odměnou přinášela měšťanům ochranu a příznivé podmínky hospodářského růstu. Měla-li ovšem města posloužit přemyslovským králům v míře co největší, musela být v jejich rukou nástrojem poslušným a snadno ovládatelným. Odtud si pak vysvětlíme, že města, jimž bylo ve 13. století poskytováno tak mnoho po stránce hospodářské, byla velmi dlouho — kromě krátkých epizod vlastně až do hnutí husitského — zdržována od přímé účasti na správě státu. A odtud si také vysvětlujeme, že královská vláda velmi neústupně trvala na tom, aby byla v městském prostředí zastupována a stále jakoby přítomna úředníkem na králi co nejvíce závislým, krátce: úředníkem, kterého král přímo dosazuje. Uvažme k tomu ještě formu, jíž se rozvoj českých měst ve 13. stol. uskutečňoval — tj. formu lokací a přechodu k emfyteutickému právu, při němž rychtáři připadala zvláště významná úloha —, a snáze pochopíme, proč dosazování rychtářů zůstalo vlastně až do husitsví vyhrazeno králi. Teprve plná politická emancipace měšťanstva za husitského revolučního hnutí mohla s tímto královským vlivem skoncovat.¹⁸

Jinak v Uhrách. I tam je sice 13. stol. pro rozvoj měst dobou zlatou, ale vnitropolitické i zahraničně politické podmínky, za nichž k tomuto rozvoji docházelo, způsobily, že od měst nebyla vyžadována pomoc královské vládě při překonávání odstředivých snah uherské feudální třídy. Zdálo se sice, že v polovině 13. stol. vláda Bely IV. přinese Uhrám — za využití objektivně daných hospodářsko-sociálních podmínek — takové uspořádání, o jakém jsme právě pojednali při království českém. Nepříznivý zahraničně politický vývoj, zejména tatarský vpád a nepomíjející nebezpečí jeho opakování, způsobil, že Belova vláda rezignovala na svůj centralizační program — naopak, spíše posílení uherské feudalitě jevílo se Arpádovcům podmínkou obrany země.¹⁹ Tak se stalo, že těžisko uherského politického života spočívalo i nadále kdesi mezi králem a uherskou feudální třídou, kdežto města — i když panovníky podporovaná jako zdroj příjmů — rostla a sílila mimo hlavní úsilí panovníků a tím i bez zájmu na zajištění královského vlivu ve městech. Když pak ve 14. stol. Anjouovci přikročili k utužení královské moci, bylo ovšem již nemyslitelné násilím prosazovat královskou účast na bezprostřední správě měst, mj. právě ovládnutím rychty.

Uherská města dosavadním vývojem zbohatlá a mocensky zmohutnělá nebyla by patrně takový zásah snesla bez odporů.

Uherský vývoj jeví se tedy — zejména co se týče městské politiky panovníků — ve značně odlišném, ba přímo protikladném světle v poměru k vývoji českému. Ale hloubka protikladu nemusí být tak velká, jak se na první pohled zdá. Neboť také v českých dějinách bylo období, kdy se politický život utvářel výlučně na základě poměru mezi ústřední mocí a feudální třídou, bez politického zájmu o narůstající prvky městského života v zemi. Bylo to období tzv. feudální roztržitosti, sahající přibližně do počátku 13. stol., období, v němž vzniklo také Soběslavovo privilegium pro Němce v pražském podhradí.

Dosavadní názor na otázku volby rychtáře v Soběslavově listině je založen na pevném přesvědčení, že přechod rychty do rukou městské obce byl procesem — lze-li tak říci — jednosměrným, postupujícím od držení rychty panovníkem k pozvolnému osvojování rychty městem. I letný pohled na uherské poměry však naznačuje, že tomu tak zřejmě nebylo: jak ukazuje zkušenost z Uher, je obsazování rychty panovníkem jevem příznačným pro jistý, dosti vysoký stupeň panovníkovy zainteresovanosti na správě města; panovníkův zájem je opět podmíněn jistým stupněm společenského vývoje, tím stupněm, kdy panovník po období feudální roztržitosti usiluje o prosazení nového režimu. Je tedy pravděpodobné, že vývoj městské rychty (tj. jejího obsazování) může probíhat spíše v jakési sinusoidě: od držení rychty městskou obcí, které je umožněno nezájmem panovníků o město jako činitele politického, k uchvácení rychty panovníkem v období centralizačních snah (často v souvislosti se zavedením nových právních řádů ve městě) a konečně k opětovnému získání rychty městskou obcí v důsledku hospodářského a tím i politického rozmachu středověkých měst (současně s rozvojem stavovství ve státě). Za jistých okolností, jaké jsme konstatovali právě v Uhrách, může pak prostřední fáze tohoto vývoje vůbec scházet.

Stěží dalo by se najít jiné prostředí, které by pro naši potřebu dodalo vhodnější srovnávací materiál. Právě případ Uher, kde se ve 13. stol. vzhledem ke specifickým podmínkám královská moc neorientovala na města a neosobovala si v nich proto ani zvláštních práv, právě tento případ napovídá, že ani volba rychtáře pražskými Němci ve 12. století, tj. před překonáním feudální roztržitosti v Čechách, by naprosto nemusela být jevem nepochopitelným.

Tvrzení, že volba městského rychtáře, kterou uděluje Soběslavovo privilegium pražským Němcům, byla na svou dobu čímsi neslýchaným, nemožným anachronismem, odvažujeme se proto prohlásit za neopodstatněné.

* * *

Soběslavská výsada o rychtáři není tím ovšem ani zdaleka bezpečně osvědčena ve smyslu kladném jako výsada původní. Není osvědčena tím spíše, že vše, co bylo výše řečeno, neodstraňuje druhou, či — vzato časově — prvou námitku proti původnosti článku o volbě: ani mnohem hlubší analýza společenských podmínek v českém a uherském státě 12.—13. stol., než jaká mohla být podána v rámci této úvahy, neotřásla by skutečností, že slova „et iudicem similiter“ jsou neústrojně vřazena mezi dvě části téhož ustanovení o faráři.

Užitečnost srovnání českého prostředí s uherským, která se právě prokázala, dává však i na tomto poli podnět ke komparatistice: bylo by snad možno najít také v příslušném uherském materiálu podobně stylizace formálně a logicky

závadné, přitom však takové, které by prokazatelně a věrohodně obrážely skutečnost?

Jisté vyhlídky na úspěch tu nesporně jsou. Vzhledem k tomu, že vsuvka o rychtáři je v Soběslavově privilegiu včleněna do ustanovení o volbě faráře, stojí jistě za povšimnutí často se vyskytující výsada volby faráře měšťany v uherských listinách 13.—14. stol.²⁰ Tím je dán aspoň nejněžbytnější předpoklad k srovnávání, po případě nalézání shod. Uherský srovnávací materiál je poměrně bohatý: do poloviny 14. stol. máme takto k dispozici listiny skoro pro dvacet měst.²¹

Na tom však ještě není dosti. Pro otázku, kterou sledujeme, je ještě mnohem zajímavější, že ve většině privilegií, která do rukou měšťanů vkládají obě jmenované volby, následují příslušné články těsně za sebou — asi v 75 % případů.²² Je to na jedné straně snadno vysvětlitelné, neboť mezi obojím je vnitřní souvislost: jde prostě o právo volby dvou významných představitelů ve městě, představitele světského a duchovního. Na druhé straně zvyšuje se však takto opět naděje, že i jediný obdobný případ český (jímž je právě sporný článek v Soběslavově privilegiu) může představovat skutečný, byť i podezřele formulovaný a snad i zkreslený právní celek. Někdy jde v uherských listinách stylistické spojení obou výsad tak daleko, že jsou dokonce uvozovány jediným významovým slovesem (např. v listině pro Zazurbanyu z r. 1347).²³ Jiný doklad úzké souvislosti mezi volbou obou činitelů poskytuje listina marmarošských hostů z r. 1329, která rozdělující udílené výsady výslovně do sedmnácti bodů, shrnuje obojí volbu do jediného společného paragrafu.²⁴

Úzké spojení rychty s farou v pražském privilegiu má tedy v uherském prostředí výrazné a přitom nepopírané obdoby. Je ovšem pravda, že v listině pražských Němců jde o spojení jiného druhu, o sepětí logicky i stylisticky velmi pochybené, což zajisté nelze vytknout u žádné z uvedených listin uherských.

Bylo by však přesto potřebné položit si otázku, zda požadavek logičnosti v moderním slova smyslu lze přísně uplatňovat na stylizaci listin raného nebo i vrcholného období feudalismu; tato otázka pochopitelně přerůstá vytyčený úkol i možnosti této úvahy — mohla by být sama o sobě předmětem obšírného a materiálem široce podloženého diplomatického studia. Naše úvaha může v tomto směru dát nanejvýš iniciativu.

Bez ohledu na to zaslouží pozornosti, že i v samotných listinách obsahujících ustanovení o rychtě v uherských městech 13. až 1. poloviny 14. stol., tedy v okruhu listin poměrně omezeném, lze najít místa, která z hlediska formální a právní logiky nejsou bez závad, ba někdy je možno označit je za zcela nelogická. Přitom jde vesměs o listiny, proti nimž nelze po věcné stránce ničeho namítat, neboť výsady, které — i když v logicky nesprávném vyjádření — obsahují, jsou v Uhrách běžné.

Jako prvou lze tu uvést privilegium krále Ludvíka pro Košice z r. 1347;²⁵ jde tu o listinu velmi obšírnou, obsahující dlouhou řadu výsad. Asi v jedné třetině textu následují těsně za sebou články, jimiž se městské obci uděluje právo volit faráře a rychtáře (zde nazýván maior villae, villicus). Poté se vypočítává řada výsad jiné povahy (např. povinnost majitelů nemovitostí přispívat k plnění měšťanských platů, zákaz souboje a další ustanovení soudního procesu, týdenní trh, pořizování aj.) a teprve skoro na samém konci listiny čteme další ustanovení o vilikovi-rychtáři: zdůrazňuje se zde právo měšťanů na volbu, s dodatkem, že po uplynutí jednoho roku musí vilik složit úřad do jejich rukou. — Přísně logicky

vzato, patřil by tento dodatek hned za článek o volbě; zmíněné články o soudním procesu, trhu atd. vlastně roztrhují jedinou výsadu vedví. I když má vsuvka v Soběslavově privilegiu nepochybně ráz odlišný — tam se vkládají do výsady o volbě faráře pouhá tři slova, kdežto u košického privilegia do ustanovení o velikosti dlouhý text s bohatým věcným obsahem —, nepopřeme, že ani stylizace košické listiny z hlediska logiky neobstojí; o původnosti a spolehlivosti listiny se přitom nepochybuje.

Podobnou nelogičností stylizace vytkneme také listině Karla Ludvíka pro Keszög z r. 1328. V jednom ze svých prvních článků zaručuje listina svobodnou volbu rychtáře, jehož pravomoc současně vymezuje, a o kus dále, když byly mezi tím uvedeny články zcela jiné povahy (platební povinnosti, právo na svobodný odchod z města, odvolací instance aj.), uděluje se právo volit faráře, ale tak, že se současně opakuje výsada volit rychtáře, která byla již výše v plném rozsahu uvedena.²⁶ Táž výsada se takto v jedné listině dvakrát opakuje; i když se tak děje pokaždé v poněkud jiné souvislosti, nedostatky logického uspořádání je dobře patrný. — Jiný недостаток téhož rázu má listina téhož panovníka pro město Maros z r. 1324, která spojujíc právo volby rychtáře a faráře v jeden celek, uvádí doslova: „... Item iudicem et plebanum inter se eligent concurrentis communitatis consensu, qui iudex cum iuratis furta, latrocinia, homicidia, incendia, violentias et alias causas iudicatus sui anno iudicabit...“²⁷ Reminiscence na pražské „et iudicem similiter“ se právě zde nabízí dosti naléhavě: vždyť vztažná věta „qui iudex etc.“ je od své hlavní věty, k níž přísluší nejen gramaticky, ale i obsahově, oddělena pouhým „et plebanum“. (Porušení logiky zde ovšem ještě nedosahuje toho stupně jako u listiny pražské.)

Ani tím nejsou však ještě případy nelogické formulace listin (v tomto článku použitých) vyčerpány. V listině Ludvíka I. pro chorvatskou Koprivnicu z roku 1356 — jenom zde překračujeme vytčený mezník, tj. polovinu 14. stol., o několik roků — píše se v textu o volbě rychtáře a faráře takto: „Cives autem liberam habeant, undecunque voluerint, eligendi facultatem iudicem civitatis nobis praesentandum et mutandi eum annuatim; plebanum etiam, qui eis utilis fore videbitur, in ecclesiam eorumdem pro suae arbitrio voluntatis. Sane, si quis in calumnia vel in falso testimonio manifeste convictus fuerit, vel etiam deprehensus, nec in iudicem, nec in eiusdem assessorem seu consiliarium deinceps admitatur.“²⁸ Je opět zcela zřejmé, že ustanovení o rychtáři je proti všem požadavkům logického uspořádání výsadou o volbě faráře rozpolceno; zásada o nezpůsobilosti určitých delikventů k zastávání rychtářského úřadu patří bezprostředně za výsadu volby. (V logicky správné stylizaci známe ostatně tento článek, formulovaný téměř doslova stejně, z listiny Bely IV. pro Záhřeb z r. 1266.)²⁹

Ačkoli články o volbě rychtáře a faráře v uherských listinách netrpí snad v žádném z uvedených případů takovou nelogičností jako často zmiňovaný článek v privilegiu pro pražské Němce, nelze se nepozastavit nad tím, že v pouhých (přibližně) padesáti listinách nacházíme — opět jen v člancích o volbě! — hned čtyři formulace logicky defektní. Je to, soudíme, výrazné upozornění, že na logičnost stylizace listin 12.—13. stol. nelze klást zdaleka tytéž požadavky jako na právní dokumenty moderní nebo i dokumenty prokročilejších období feudalismu. Bylo by tu třeba mít jasno o diplomacie městských privilegií uherských, abychom si mohli učinit přesnou představu o tom, za jakých okolností jednotlivé kusy vznikaly. Ale už dnes, kdy do splnění tohoto náročného úkolu chybí velmi mnoho, nahlížíme, že tomu v nedosti ještě vyvinutém prostředí uherském ani

nemohlo být jinak — vytríbenější formulace práva mohla být výsledkem teprve vyspělejších poměrů hospodářských, společenských, právních. A jinak tomu nebylo ani v Čechách 12. století, kde kodifikace městského práva činí teprve první nesmělé kroky, kde ani panovnická listina nevkročila dosud do svého „klasickeho“ období posledních Přemyslovců, a kde tedy ani závažný nedostatek styli-zační nemůže mít pro posouzení původnosti udílených výsad význam rozhodující.

* * *

Je jistě nedostatkem této úvahy — nedostatkem ochotně přiznávaným —, že vydávajíc v pochybnosti starší názory, dodne obecně přijímané, neprosazuje proti nim dosti výrazně oprávněnost názorů opačných. Omezuje se pouze na to, že oba důkazy stavěné dosud proti původnosti článku o volbě rychtáře v Soběslavově privilegii, důkaz formální nelogičnosti i důkaz anachroničnosti, ukazuje jako sporné.

Nebylo však naprosto úmyslem autorovým původnost příslušného článku prostě obhájit a bezpečně prokázat — k tomu dochovaný materiál poskytuje příliš málo opory. Otázka tzv. interpolace o rychtáři — otázka, jejíž definitivní rozřešení není ostatně k hlubokému poznání českého středověku nijak nezbytné — zůstane patrně vždycky otázkou neuzavřenou.

Úvahu, jež se z těchto okolností musela omezit spíše na negaci a vyslovení pochybností, vedly však pohnutky aktivní a kladné. Vedla ji snaha ukázat, jak spolehlivé řešení i velmi dílčích problémů vyžaduje jejich zasazení do širokých místních i časových souvislostí. Snaha upozornit, že — řečeno s hyperbolou jen zcela mírnou — nastala doba, kdy ani historik českého města či diplomatik zaměřený výlučně na materiál český nesmí studovat menší prostor než střední Evropu.

Poznámky

¹ Poslední edici Soběslavova privilegia a jeho konfirmací pořídil Z. d. Kristen, *Privilegium Němců pražských*, ČCH XXVIII, 1922, str. 157–165.

² J. Čelakovský, *O začátcích ústavních dějin Starého města pražského*. Sborník věd právních a státních IV, seš. 3. Zvl. otisk Praha 1904, str. 35, pozn. 63.

³ G. Friedrich, *CDB I*, č. 290, str. 256.

⁴ V. Vojtíšek, *Soud a rada v královských městech českých*. Sborník věd právních a státních XXI, 1921. Znovu přetištěno ve Výboru rozprav a studií Václava Vojtíška, Praha 1953, str. 240 a násl. — T ý ž, *O privilegii knížete Soběslava pro pražské Němce a jeho konfirmací*. Příspěvky k českým pomocným vědám historickým I, 1929. Znovu přetištěno ve Výboru, str. 311 a násl. V téže studii uvedena i všechna literatura k Soběslavově listině. — Dále citujeme obě Vojtíškovy studie podle Výboru.

⁵ V. Vojtíšek, *O privilegii*, str. 313. — T ý ž, *Soud a rada*, str. 256 a násl.

⁶ T ý ž, *O privilegii*, str. 320–322.

⁷ Obhájcem byl vlastně jen B. Bretholz, jehož vývody byly však téměř obecně od-
mítnuty jako falešné. Jiný německý historik, G. Juritsch, zaujal k listině stanovisko spíše
hyperkritické. — Srov. Vojtíšek, *O privilegii*, str. 312, 316.

⁸ A. Zycha, *Prag. Ein Beitrag zur Rechtsgeschichte Böhmens im Beginn der Kolonisationszeit*. Prag 1912, str. 148–149.

⁹ Na tomto místě třeba podotknout, že pokud se v této úvaze mluví o rychtáři, míní se každý městský činitel s příslušnou soudní a jinou rychtářskou pravomocí, i když se v některých právních oblastech označuje jiným názvem (fojt, vilik atd.).

¹⁰ *CDB II*, č. 246, str. 237–238. Zycha (*Prag*, str. 149) usuzuje na svobodnou volbu rychtáře v Únicově z těchto slov listiny: „...culpae, secundum quod hactenus inter se et apud ipsos iudicarent, fratre nostro concedente, concedimus... iudicare, nisi fuerit gravis

et magna culpa, quae coram nobis... debeat ventilari.“ — Tato věta neznamená nic jiného než obvyklou soudní samosprávu města. O tom, že by byl vrchní soudní orgán volen měšťany, se zde nic neříká a nemůže o tom být ani řeči, tím spíše, že se v téže listině jen o několik řádků níže výslovně mluví o dědičném ustanovení fojta Dětricha za markraběte Jindřicha Vladislava. (Pravost listiny, o níž se dlouho pochybovalo, dokázal J. Šebánek, *Uničovská listina z r. 1223*, ČSPS LX, 1952, str. 1 a násl.)

¹¹ Srov. V. Vojtíšek, *K otázce historické ceny zakládací listiny hodoninské*. Sborník věnovaný J. Bidlovi k 60. narozeninám, Praha 1928. Znovu přetištěno ve Výboru rozprav a studií, str. 300 a násl. — S názory tam vyslovenými se ovšem autor této úvahy ve všem neztotožňuje. (Viz zvlášť pozn. 15.)

¹² Jedinou soubornou edicí uherského diplomatického materiálu té doby je zastaralý Féjérův *Codex diplomaticus Hungariae*, vydávaný v 1. polovině 19. stol. I když obsahuje pouhé přetisky listinných textů (nejednou chybné) bez kritického aparátu a nezahrnuje zdaleka všechnu uherskou látku dnes známou, bylo ho v této úvaze použito jako jediného pramene, neboť autor zatím nestačil soustředit materiál rozptýlený jinde. Ojedinele tak mohlo dojít i k použití materiálu nespolehlivého, neboť kritická práce I. Szentpeteryho *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikái jegyzéke*, Budapest 1923, Fejérevi revidující, dospěla jen do 70. let 13. stol. Domníváme se však, že vývody úvahy, která pojednává o jevech typických, vyskytujících se v materiálu opěťované či dokonce pravidelně, tím nemohou valně utrpět.

¹³ Podávat zde jejich přehled by vzhledem ke skutečným uvedeným v předchozí poznámce nebylo účelné — přehled by byl stejně neúplný. Listiny pro naši otázku zvlášť důležité budou citovány dále.

¹⁴ Např. Jasov r. 1243 (Fejér IV/1, str. 304–306), Kerestúr r. 1246 (ib. str. 440–442), Ružomberok r. 1318 (Fejér VIII/2, str. 167–168).

¹⁵ Ze uherská privilegia nejsou po této stránce dostatečně zvládnuta, uznal i Vojtíšek, *K otázce historické ceny*, str. 305; nepřipustil však, že by odtud mohlo být vneseno více světla do otázky rychtářské volby v Praze.

¹⁶ V naší souvislosti netřeba zvlášť vyvracet Zychovo přesvědčení (opuštěné dnes i vážnými badateli německými), že obyvateli rozvíjejících se měst byli výlučně němečtí kolonisté.

¹⁷ O nový konkrétní rozbor městské poliitky posledních Přemyslovců se pokusil autor této úvahy ve své diplomové práci *Městská poliitka krále Přemysla Otakara II.* (Brno 1956, v rukopise), která vznikla pod vedením prof. Šebánka. Nejdůležitější část této práce byla po úpravě uveřejněna pod názvem *Poměr královských měst k Přemyslu Otakarovi II. a jejich pomoc královské poliitce* (Sborník fil. fak. Brno 1958, C 5, str. 60 a násl.).

¹⁸ V. Vojtíšek, *Soud a rada*, zvl. str. 256–258.

¹⁹ Srov. J. Macúrek, *Dějiny Maďarů a uherského státu*, Praha 1934, zvl. str. 53–58. — I když maďarská marxistická historiografie formuluje a zejména vysvětluje mnohé nově, názorem na ráz hlavních etap uherského státního života ve 13.–14. stol. se od starší literatury zásadně neliší. (Srov. Magyarország története I/1, Budapest 1957, zvl. str. 65 a násl. — Za laskavou jazykovou spolupráci děkuje autor odb. as. Richardu Pražákovi.)

²⁰ K plnému objasnění způsobu obsazování městských far bylo by tu nutno zabývat se otázkou patronátních práv; v rámci této stručné úvahy není to přirozené možné.

²¹ Szatmar 1230 a 1264 (Fejér III/2, str. 211–214, IV/3, str. 206–208), Trnava 1238 (Fejér IV/1, str. 132–135), Samobor 1242 (ib. str. 264–266), Jasov 1243 (ib. str. 304–306), Pešť 1244 (ib. str. 326–329), Krupina (ib. str. 329–332), Zvolen 1244 (ib. str. 332–333), Babiná a Dobrá Niva 1254 (Fejér IV/2, str. 228–230), B. Bystrica 1255 (ib. str. 296–299), Jasirebarsko 1257 (ib. str. 416–417), spišská města 1271 (Fejér V/1, str. 132–135), Ružomberok 1318 (Fejér VIII/2, str. 167–168), Maros 1324 (ib. str. 514–517), Keszög 1328 (Fejér VIII/3, str. 279–283), marmarošské osady 1329 (ib. str. 353–356), Lupča 1330 a 1340 (ib. str. 416–417, VIII/4, str. 443–445), Košice 1347 (Fejér IX/1, str. 466–470), Zazurbanya 1347 (ib. str. 497–503) atd. — Některé z listin jsou vydány pro osady německých kolonistů, které výslovně městský ráz patrně neměly; pro naši potřebu mají ovšem stejnou cenu jako městská privilegia.

²² Např. u Jasova, Pešti, Krupiny, Zvolena, Babiné a Dobré Nivy, B. Bystrice, spišských měst, Ružomberku, Keszögu, Lupče, Košic aj.

²³ Fejér IX/1, str. 499. „Item plebanum ipsorum et iudicem inter se eligant, quos voluerint. Qui iudex...“

²⁴ Fejér VIII/3, str. 354. „Secundo item, quod iudicio nullius comitis stare teneantur, nisi iudicis ipsorum per nos deputati aut villici ipsorum per communitatem electi. Tertio item villicum inter se eligant, quem voluerint de communi voluntate, et sacerdotem seu plebanum ad ecclesias eorum parochiales sponte recipiant, quem in iisdem ecclesiis...“

²⁵ Fejér IX/1, str. 466—470.

²⁶ Fejér VIII/3, str. 279—283. Na str. 280: „Item concedimus..., ut omnes causas... inter ipsos emergentes ipsorum pro tempore constitutus iudex, quem idem cives communiter singulis annis eligere decreverint, iudicet et decernat.“ — Na str. 282: „Item statuimus plebanum sive sacerdotem, aut etiam iudicem cives de communi voluntate et consensu eligant, nec volumus, quod aliquis castellanus vel nobilis in praeiudicium communitatis civium in electionem plebani vel iudicis aliquatenus se intromittat.“

²⁷ Fejér VIII/2, str. 514—515.

²⁸ Fejér IX/2, str. 496.

²⁹ Fejér IV/3, str. 334. „Cives autem habeant liberam unumquemque voluerint eligendi facultatem iudicem civitatis, nobis praesentandum et mutandi eum annuatim pro suae arbitrio voluntatis. Sane, si quis in calumnia vel falso testimonio manifeste convictus fuerit vel etiam deprehensus, nec in iudicem vel eius assessorem sive consiliarum deinceps admittatur.“

К ВОПРОСУ ОБ ИНТЕРПОЛЯЦИИ ОТНОСИТЕЛЬНО БУРГГРАФА (ФОГТА) В ПРИВИЛЕГИИ КНЯЗЯ СОБЕСЛАВА ДЛЯ ПРАЖСКИХ НЕМЦЕВ

В грамоте князя Собеслава для немецких поселенцев в пражском подграде от 2 половины 12 века содержится помимо другого привилегия избрания священника и бургграфа самими поселенцами. („Presbiterum quem ipsi libenter elegerint ad ecclesiam eorum, concedo, et iudicem similiter, et episcopus petitioni eorum nullo modo contradicat.“) Эта привилегия считается подавляющим большинством имеющейся литературы (Челаковский, Войтишек) за фальсифицированную и именно в том смысле, что слова „et iudicem similiter“ в первоначальный текст дополнительно вставлены (вероятно в начале 15 века). В качестве доказательства фальсификации приводятся 2 факта: 1. избрание бургграфа горожанами имеют в чешских землях силу только с 15 века (в редких случаях с 14 века). 2. приведенная интерполяция нарушает логический смысл всего предложения, так как право на вмешательство епископа может относиться только к избранию священника, а не к избранию бургграфа, который в компетенцию пражского епископа никогда не входил.

Автор статьи указывает, что оба приведенных доказательства о фальсификации оказываются вполне спорными и недостаточными и приводит следующие аргументы: 1. избрание бургграфа горожанами было обычным явлением еще в 13 веке в Венгрии, во время, когда общественные отношения Венгрии этого века соответствовали в значительной степени феодальным отношениям 12 века в чешских землях; общим здесь является состояние феодальной раздробленности, которая обуславливает отсутствие у правителя интереса к использованию городов в государственных интересах, значит, отсутствие интереса к овладению последних посредством назначения собственного заместителя — бургграфа. Интерес Пржемысловичей к стремлению назначать бургграфов города появился, повидимому, только после преодоления феодальной раздробленности, т. е. в 13 веке. 2. Также нелогичность стилизации приведенной привилегии может быть только мнимой; автор указывает посредством ряда конкретных примеров из венгерских грамот 13 и первой половины 14 веков, что также здесь избрание бургграфа находилось в тесной связи с избранием священника и что даже здесь можно встретить ряд формулировок с сегодняшней точки зрения очень нелогичных.

Перевод: Либуше Блатна

ÜBER DIE DEN RICHTER BETREFFENDE INTERPOLATION IN SOBĚSLAVS PRIVILEGIUM FÜR DIE PRAGER DEUTSCHEN

Die Urkunde des Fürsten Soběslav für deutsche Siedler in der Prager Vorburg aus der zweiten Hälfte des 12. Jahrhunderts enthält unter anderem auch das Privilegium der Wahl des Pfarrers und des Richters von den Siedlern selbst. („Presbiterum, quem ipsi libenter elegerint ad ecclesiam eorum, concedo, et iudicem similiter, et episcopus petitioni eorum nullo modo contradicat.“) Dieses Privilegium betrachtet die überwiegende Mehrheit der bisherigen Literatur für vernechtet, und zwar in dem Sinne, daß die Worte „et iudicem similiter“ in den ursprünglichen Wortlaut nachträglich interpoliert wurden (wahrscheinlich am Anfang des

15. Jahrhunderts). Als Beweise dieser Verunechtung werden zwei Tatsachen angeführt: 1. Die Wahl des Richters von den Stadtbewohnern macht sich in Böhmen erst seit dem 15. Jahrhundert geltend (in vereinzelt Fällen seit dem 14. Jahrhundert); 2. die erwähnte Interpolation verletzt den logischen Sinn des ganzen Satzes, denn der Eingriff der bischöflichen Macht kann nur die Wahl des Pfarrers und nicht die Wahl des Richters betreffen, da der Stadtrichter nicht den Machtbefugnissen des Prager Bischofs unterlag.

Der Autor des vorliegenden Aufsatzes weist darauf hin, daß beide angeführten Beweise ganz fraglich und ungenügend sind, was er durch folgendes begründet: 1. die Wahl des Richters von den Stadtbewohnern war ganz geläufig schon im 13. Jahrhundert in Ungarn, wobei die gesellschaftlichen Verhältnisse Ungarns im 13. Jahrhundert in einem beträchtlichen Maße den böhmischen Verhältnissen des 12. Jahrhunderts entsprechen; dort wie hier herrscht der Zustand der feudalen Zersplitterung, die zur Folge hat, daß der Herrscher kein Interesse an der Machtausübung in den Städten hat und folglich auch nicht an deren Beherrschung durch die Einsetzung eines eigenen Vertreters — des Richters. Das Interesse der Přemysliden an der Besetzung der Stadtrichterämter ist offensichtlich erst nach der Überwindung der feudalen Zersplitterung zustande gekommen. — 2. Auch das Unlogische der Stylisierung des angeführten Privilegiums kann nur als scheinbar betrachtet werden; der Autor zeigt auf einer Reihe von konkreten Beispielen aus ungarischen Urkunden aus dem 13. und aus der 1. Hälfte des 14. Jahrhunderts, daß auch hier die Wahl des Richters sehr eng mit der Wahl des Pfarrers zusammenhängt, und daß man auch hier eine Reihe von Formulierungen finden kann, welche vom heutigen Standpunkt aus, als sehr unlogisch angesehen werden können.

Übersetzt von E. Uhrová